

CYNGOR SIR YNYS MÔN	
Cyfarfod:	Pwyllgor Safonau
Dyddiad:	11 Mawrth 2020
Teitl yr Adroddiad:	Bil Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru)
Pwrpas yr Adroddiad:	Rhoi trosolwg i aelodau o'r cynigion a gynhwysir yn y Bil Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) a sicrhau eu bod yn derbyn gwybodaeth am y newidiadau deddfwriaethol arfaethedig i fframwaith llywodraeth leol
Awdur yr Adroddiad: Ffôn: E-bost:	Lynn Ball – Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Busnes y Cyngor) / Swyddog Monitro
Swyddog Cyswllt	Lynn Ball – Cyfarwyddwr Swyddogaeth (Busnes y Cyngor) / Swyddog Monitro

1.0 CEFNDIR

1.1 Ar 18 Tachwedd 2019, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru fersiwn drafft o'r Bil Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru) sy'n argymhell nifer o newidiadau yn y modd y mae Llywodraeth Leol yn gweithredu a'r ffordd y mae etholiadau'n cael eu gweinyddu yng Nghymru. Mae'r Bil yn ddarn sylweddol o ddeddfwriaeth ac mae manylion llawn i'w gweld drwy ddilyn y ddolen.

<http://www.senedd.cynulliad.cymru/mglIssueHistoryHome.aspx?Ild=26688>

1.2 Ymysg cynigion eraill, mae'r Bil yn cynnwys darpariaethau ar gyfer

- Diwygio trefniadau etholiadau sy'n cynnwys rhoi'r hawl i bobl ifanc 16 ac 17 oed a dinasyddion tramor sy'n preswyllo'n gyfreithlon yng Nghymru bleidleisio mewn etholiadau lleol; gwella'r broses o gofrestru etholwyr; galluogi cynghorau i ddewis system bleidleisio;
- Pŵer cymhwysedd cyffredinol i brif gynghorau a chynghorau cymuned;
- Annog y cyhoedd i gymryd rhan mewn democratiaeth leol a gwella tryloywder;
- Diwygio trefniadau arweinyddiaeth drwy benodi Prif Weithredwr statudol ac annog mwy o amrywiaeth a chyfleoedd o fewn trefniadau'r weithrediaeth;
- Posibilrwydd am rannu swyddi o fewn y Weithrediaeth;
- Gwneud newidiadau i reolau Absenoldeb Teuluol a bennir ym Mesur Llywodraeth Leol 2011;
- Dileu Pleidleisiau Cymunedol a chryfhau cynlluniau deisebau Cynghorau
- Cynigion mewn perthynas â chydweithio rhanbarthol a sefydlu Cydbwyllgorau Corfforedig (CBC);
- Prosesau hunanasesu cryfach mewn perthynas â pherfformiad cynghorau a chryfhau pwerau Gweinidogion Cymru i gefnogi / ymyrryd;
- Pwerau i hwyluso trefniadau gwirfoddol i uno prif gynghorau ac ailstrwythuro'r brif ardal;

- Rôl asesu perfformiad gan arweinyddion grwpiau ar gyfer aelodau eu grwpiau; a
- Darpariaethau'n ymwneud â chyllid llywodraeth leol, gan gynnwys ardrethi annomestig a threth gyngor.

1.3 Rhagwelir y bydd y Bil yn derbyn Cydsyniad Brenhinol erbyn diwedd yr haf 2020. Bydd rhai o ddarpariaethau'r Bil, megis newidiadau i absenoldebau teuluol, yn cael eu rhoi ar waith ar unwaith oherwydd yr angen i gadw i fyny â deddfwriaeth gyfredol. Mae rhannau eraill o'r Bil yn debygol o gael eu rhoi ar waith yn 2022, ar gychwyn tymor newydd y cynghorau, yn ôl disgrisiwn Gweinidogion wrth basio Offerynnau Statudol.

2.0 CYNWYS Y BIL

2.1 Oherwydd bod y Bil yn un manwl iawn, a chan nad yw pob agwedd ohono o anghenraid yn berthnasol i'r Pwyllgor Safonau, mae trosolwg bras o'r darpariaethau ynghlwm yn **Atodiad A**. Mae hyn yn darparu gwybodaeth gyffredinol. Rydw i wedi amlygu'r materion sydd o ddiddordeb penodol i'r Pwyllgor Safonau. Mae tri maes:

2.1.1 Dyletswydd ar arweinwyr grŵp i gynnal safonau ymddygiad uchel

2.1.1.1 O dan y cynnig hwn, bydd rhaid i arweinwyr grwpiau gwleidyddol gymryd camau rhesymol i hyrwyddo a chynnal safonau ymddygiad uchel ymhlith aelodau eu grŵp ac i gydweithredu â'r Pwyllgor Safonau. Bydd yn ofynnol i'r Pwyllgor Safonau sicrhau bod arweinwyr grŵp yn cael mynediad i gyngor a hyfforddiant i gefnogi'r dyletswyddau hyn a bydd rhaid i'r Pwyllgor Safonau fonitro cydymffurfiaeth arweinwyr grŵp â'r ddyletswydd dan y ddarpariaeth hon.

2.1.1.2 Bydd rhaid i'r Pwyllgor Safonau weithio gydag arweinwyr grŵp i sicrhau eu bod yn ymwybodol o'r gofyn sydd arnynt mewn perthynas â safonau ymddygiad aelodau eu grŵp.

2.1.1.3 Bydd angen diweddarau cylch gorchwyl y pwyllgor safonau hefyd.

2.1.2 Adroddiad Blynyddol y Pwyllgor Safonau i'r Cyngor

2.1.2.1 O dan y cynnig hwn, bydd yn ofynnol i'r pwyllgor safonau gyflwyno adroddiad blynyddol i'r awdurdod yn disgrifio sut y bu iddo gyflawni ei swyddogaethau yn ystod y flwyddyn ariannol ac yn rhoi trosolwg o faterion ymddygiad o fewn y cyngor. Bydd yn ofynnol i'r Cyngor ystyried yr adroddiad ac unrhyw argymhellion gan y pwyllgor safonau o fewn 3 mis o'i dderbyn.

2.1.2.2 Bydd angen diweddarau cylch gorchwyl y pwyllgor safonau.

2.1.2.3 Mae'r arfer o gyflwyno adroddiad blynyddol eisoes wedi'i sefydlu yn y Cyngor hwn. Fodd bynnag, bydd angen sicrhau bod darpariaeth mewn lle i sicrhau bod adroddiadau'r pwyllgor safonau yn y dyfodol yn cynnwys y materion a restrir yn y ddeddfwriaeth newydd.

2.1.3 Cynlluniau hyfforddi cynghorau cymuned

2.1.3.1 Mae'r Bil yn ei gwneud yn ofynnol i gynghorau cymuned ddatblygu cynlluniau hyfforddi. Er nad fydd hyn yn ofynnol i'r cyngor sir, gallai fod o ddiddordeb i aelodau mewn perthynas â'u rôl fel cynghorwyr cymuned.

2.1.3.2 Bydd y ddarpariaeth o ddiddordeb i aelodau'r pwyllgor safonau yng nghydestun eu gwaith wrth hybu hyn, yng ngwyneb gwrthwynebiad gan ambell gyngor cymuned, dros y 5-6 mlynedd diwethaf.

2.1.3.3 Mae'r pwyllgor safonau wedi trafod y mater hwn hefyd wrth gynnal adolygiadau o gofrestrau o ddiddordebau a dogfennau eraill y cynghorau tref a chymuned.

3.0 ARGYMHELLIAD

- 3.1 Gofynnir i'r Pwyllgor nodi'r adroddiad a chynnwys **Atodiad A** ac ystyried pa gamau eraill y mae angen eu cymryd (os o gwbl), gan gynnwys a yw'n dymuno i waith pellach gael ei wneud ar unrhyw un o'r meysydd a amlygwyd yn y ddeddfwriaeth arfaethedig, sy'n berthnasol i waith y Pwyllgor.

ATODIAD A

Bil Llywodraeth Leol ac Etholiadau (Cymru)

→Rhan 1 – Etholiadau

Hawl i bleidleisio

Hawl i bobl ifanc 16 ac 17 oed bleidleisio mewn Etholiadau Llywodraeth Leol. Bydd hyn yn dilyn ymestyn yr etholfraint ar gyfer etholiadau'r Cynulliad Cenedlaethol a chaniatáu i bobl ifanc 16-17 oed bleidleisio yn etholiadau 2021. Bydd hyn yn cael ei ymestyn i etholiadau sy'n defnyddio'r etholfraint llywodraeth leol (e.e. refferenda) ond ni fydd yn ymestyn i etholiadau tu hwnt i reolaeth ei bwerau datganoledig.

Ymestyn Cenedligrwydd

Ar hyn o bryd mae etholfraint llywodraeth leol yn caniatáu i ddinasyddion y DU, yr UE a'r Gymanwlad gofrestru a phleidleisio mewn etholiadau llywodraeth leol. Bydd y Bil yn ymestyn yr etholfraint i ganiatáu i unrhyw ddinesydd sy'n preswyllo'n gyfreithlon yng Nghymru gofrestru a phleidleisio mewn etholiadau llywodraeth leol, beth bynnag yw eu cenedligrwydd.

Newid y system bleidleisio ar gyfer etholiadau cyngor

Ar hyn o bryd, mae'r holl etholiadau lleol yng Nghymru'n defnyddio'r system etholiadol y cyntaf i'r felin. Mae'r Bil yn caniatáu i bob cyngor ddewis defnyddio'r system etholiadol y Cyntaf I'r Felin (CIF) neu Bleidlais Sengl Drosgrwyddadwy (PSD). Mae'r Bil yn cynnwys meini prawf penodol mewn perthynas â newid y system, megis cefnogaeth dwy ran o dair o'r aelodau, adolygiad etholiadol a chynyddu nifer o wardiau aml-aelod, ac atal yr hawl i fynd yn ôl i system CIF o fewn cyfnod penodol o amser.

Cylch Etholiadau

Cadarnhau y bydd y cylch etholiadau yn newid o bedair i bum mlynedd.

Cronfa Ddata o Wybodaeth Cofrestru Etholiadol

Mae'r mesur yn gwneud cynnig i rannu data er mwyn galluogi Swyddog Cofrestru Etholiadol i ychwanegu unigolyn i'r gofrestr etholwyr heb fod angen iddynt wneud cais, yn amodol ar ddeddfwriaeth bellach a dilyn meini prawf penodol.

Hawl i Sefyll

Yn unol â newidiadau mewn perthynas â phwy sy'n gymwys i bleidleisio, bydd yr hawl i sefyll mewn etholiad yn cael ei ymestyn, beth bynnag yw cenedligrwydd yr ymgeisydd. Bydd y Bil yn caniatáu i weithwyr y Cyngor sefyll etholiad yn eu cyngor eu hunain, oni bai eu bod mewn swydd o dan gyfyngiadau gwleidyddol. Ni fydd rhaid iddynt ymddiswyddo oni bai eu bod yn cael eu hethol.

Mae'r Bil yn ymestyn y darpariaethau anghymhwysu i gynnwys unrhyw un sy'n destun gofynion hysbysu dan Ddeddf Troseddau Rhyw 2003, neu orchymyn dan y cyfryw ddeddf.

Cynlluniau Peilot

Gall Gweinidogion gyfarwyddo cynghorau i gynnal cynlluniau peilot mewn perthynas â gwahanol ddulliau pleidleisio mewn etholiadau llywodraeth leol. Cyn hyn, roedd rhaid i gynghorau wneud cais.

→Rhan 2 – Pŵer Cymhwysedd Cyffredinol

Bydd y pŵer cyffredinol yn caniatáu i awdurdodau lleol cymwys weithredu er budd gorau eu cymunedau er mwyn cynhyrchu arbedion effeithiolrwydd a sicrhau gwerth am arian. Bydd modd iddynt godi arian drwy godi tâl am wasanaethau dewisol ac i fasnachu, yn unol â'u pwerau presennol. Mae'r Bil yn caniatáu i gynghorau gymryd yn ganiataol eu bod yn meddu ar bŵer oni bai bod cyfyngiad statudol yn atal y fath weithred.

→Rhan 3 – Hyrwyddo Mynediad at Lywodraeth Leol

Dyletswydd i annog cyfranogiad y cyhoedd

Bydd yn ofynnol i gynghorau annog cyfranogiad mewn democratiaeth leol. Bydd yn ofynnol hefyd iddynt baratoi strategaeth cyfranogiad y cyhoedd, ymgynghori arni a'i hadolygu gyda'r nod o'i gwneud yn haws i bobl ddeall sut mae'r cyngor yn gweithio ac yn gwneud penderfyniadau a sut y gallant gymryd rhan.

Cynllun deisebau

Er mwyn hyrwyddo defnydd cynyddol a mwy effeithiol o ddeisebau o fewn y sector llywodraeth leol, mae'r Bil yn cynnwys darpariaethau sy'n ei gwneud yn ofynnol i brif gyngor greu cynllun deisebau sy'n nodi sut y bydd yn ymdrin â deisebau, gan gynnwys e-ddeisebau. Bydd y Bil yn diddymu'r rheolau mewn perthynas â phleidleisiau cymunedol gyda'r bwriad y bydd y cynllun deisebau'n cymryd ei le.

Gwybodaeth am Gynghorwyr

Bydd angen i gynghorau gyhoeddi cyfeiriad e-bost a chyfeiriad post ar gyfer pob cynghorydd ar eu gwefannau er mwyn i aelodau'r cyhoedd allu cysylltu â nhw. Nid oes rhaid i'r manylion hynny fod yn fanylion personol a gall cynghorwyr ddefnyddio cyfeiriad y cyngor sir fel eu cyfeiriad.

Canllaw ar y Cyfansoddiad

Bydd gofyn i gynghorau gyhoeddi canllaw syml, hawdd ei ddeall ar eu cyfansoddiad.

Gwe-ddarlledu

Bydd y Bil yn ei gwneud yn ofynnol i'r holl gyfarfodydd sy'n agored i'r cyhoedd gael eu darlledu'n fyw, gyda modd i bobl weld a chlywed y cyfranogwyr a'r trafodion. Os na fydd darllediad ar gael naill ai yn ystod, neu'n dilyn y cyfarfod, ni fydd hynny effeithio ar ddilysrwydd y trafodion.

Presenoldeb o bell mewn cyfarfodydd

Mae'r Bil yn diwygio'r darpariaethau ym mesur llywodraeth leol 2011 i wneud presenoldeb o bell mewn cyfarfodydd yn fwy hygyrch ac ymarferol.

→Rhan 4 – Gweithrediaethau, Aelodau, Swyddogion a Phwyllgorau Llywodraeth Leol

Penodi a pherfformiad Prif Weithredwr

Bydd penodiadau'n cael eu gwneud fel Prif Weithredwr awdurdodau lleol yn hytrach na phennaeth y gwasanaeth cyflogedig, a bydd dyletswyddau penodol a threfniadau ar gyfer rheoli perfformiad.

Penodi cynorthwyr i Aelodau'r Weithrediaeth

Bydd aelodau'r weithrediaeth yn cael penodi cynorthwyr/dirprwyon o blith aelodau eraill yr Awdurdod i'w cynorthwyo gyda gwaith achos ac i ddeall y portffolio, yn ogystal ag ennill profiad a dealltwriaeth o rôl aelod o'r weithrediaeth. Ni fyddai Cynorthwyr/Dirprwyon yn rhan o'r weithrediaeth, ni fyddent yn cael pleidleisio nac yn derbyn cyflog am wneud y swydd honno.

Rhannu swyddi yn y Weithrediaeth

Bydd y Bil yn caniatáu i aelodau'r Weithrediaeth rannu swyddi. Ni fydd trefniadau rhannu swydd yn cynyddu nifer yr uwch gyflogau fel y'u pennwyd gan Banel Annibynnol Cymru ar Gydnabyddiaeth Ariannol a byddai'n rhaid rhannu'r cyflog rhwng yr aelodau. Byddai'r union drefniadau'n dibynnu ar y trefniadau rhannu swydd y mae'r aelodau'n dymuno eu cael. Dim ond un bleidlais fyddai'n cael ei chaniatáu ar gyfer pob swydd o fewn y Weithrediaeth ac ni fyddai'r trefniadau rhannu swydd yn creu pleidlais ychwanegol.

Hawl i absenoldeb am resymau teuluol

Diweddarau darpariaethau er mwyn alinio rheolau absenoldeb teuluol â hawliau gweithwyr y Cyngor.

Dyletswydd ar arweinwyr grŵp i gynnal safonau ymddygiad uchel

Bydd rhaid i arweinwyr grwpiau gwleidyddol gymryd camau rhesymol i hyrwyddo a chynnal safonau ymddygiad uchel ymhlith aelodau eu grŵp. Wrth wneud hynny bydd rhaid iddynt gydweithredu â phwyllgor safonau'r cyngor wrth iddo ymarfer ei swyddogaethau.

Adroddiad Blynyddol y Pwyllgor Safonau i'r Cyngor

Bydd yn ofynnol i bwyllgorau safonau (ar ddiwedd pob blwyddyn ariannol) gyflwyno adroddiad blynyddol i'r awdurdod yn disgrifio sut y cafodd swyddogaethau'r pwyllgor eu cyflawni yn ystod y flwyddyn ariannol ac yn rhoi trosolwg o faterion ymddygiad o fewn y cyngor. Bydd yn ofynnol i'r cyngor ystyried yr adroddiad ac unrhyw argymhellion a wneir gan y pwyllgor safonau o fewn 3 mis i dderbyn yr adroddiad.

Cynlluniau hyfforddi cyngorau cymuned

Mae'r Bil yn cynnwys gofyniad i gyngorau cymuned ddatblygu cynlluniau hyfforddi. Er na fydd yn ofynnol i'r cyngor sir wneud hyn, efallai y bydd o ddiddordeb i aelodau mewn perthynas â'u rôl fel cyngorwyr cymuned.

→Rhan 5 – Cydweithio gan brif gyngorau

Pŵer i gymell Awdurdodau Lleol i sefydlu Cydbwyllgor Corfforedig

Mae'r Bil yn galluogi awdurdodau lleol a gweinidogion i sefydlu Cydbwyllgor Corfforedig i annog cydweithio a gwelliannau ar lefel ranbarthol mewn meysydd penodol a bennir gan y ddeddfwriaeth, gan gynnwys Gwella Addysg, Datblygu Economaidd, Cynllunio Strategol a Thrafnidiaeth. Bydd manylion llawn am swyddogaethau, ffiniau a threfniadau llywodraethu yn cael eu pennu gan Weinidogion Cymru mewn rheoliadau.

Bydd y Cyd-bwyllgorau Corfforedig yn endidau ar wahân i'r prif gyngor, gydag awdurdodau'n cyfrannu at weithrediad y Cyd-bwyllgor Corfforedig a bydd arweinydd gweithrediaeth pob awdurdod yn aelod.

→ Rhan 6 – Perfformiad a Llywodraethiant prif gynghorau

Dyletswydd i adolygu perfformiad

Bydd yn ofynnol i awdurdodau lleol gynnal hunan asesiad o'u perfformiad a chael adolygiad achlysurol i roi golwg allanol, arbenigol ar berfformiad. Mae dyletswydd i ymgynghori â phobl leol ac i adrodd ar y canfyddiadau.

Mae'r Bil yn cefnogi trefniadau presennol sydd mewn lle o ran gallu Swyddfa Archwilio Cymru i gynnal asesiadau a phŵer Gweinidogion Cymru i ymyrryd os nad yw perfformiad yn foddhaol.

Pwyllgorau Archwilio

Bydd Pwyllgorau Archwilio'n cael eu hailenwi'n Bwyllgorau Llywodraethu ac Archwilio a bydd rhaid i draean o'r aelodau fod yn aelodau lleyg ac y dylai'r cadeirydd hefyd fod yn aelod lleyg.

→ Rhan 7 – Uno ac Ailstrwythuro prif ardaloedd

Mae darpariaethau yn caniatáu i awdurdodau lleol sy'n dymuno uno wneud hynny ac yn nodi'r broses i'w dilyn i ddiddymu'r hen gynghorau a sefydlu cynghorau newydd.

→ Rhan 8 – Cyllid Llywodraeth Leol

Mae'r Bil yn gwneud darpariaeth mewn perthynas â chyllid llywodraeth leol, gan gynnwys ardrethi an-nomestig a threth gyngor.

→ Rhan 9 – Amrywiol

Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd

Mae'r Bil yn caniatáu i'r Swyddog Monitro gymryd rôl y Pennaeth Gwasanaethau Democrataidd ac i'r rôl gael ei thrin fel rôl Prif Swyddog, rhywbeth nad oedd Mesur 2011 yn ei ganiatáu.